

Eneolit – tézy

Mgr. Peter Tóth, PhD.

Úvod do problematiky

- Z latinského aeneus = medený
- Chalkolit (Francúzsko), z gréckeho chalkos = medený a lithos = kameň
- Doba medená (Maďarsko)
- 5.-3. tisícročie pred n. l.
- Obdobie, kedy koexistovali kamenné a medené artefakty (Lichardus 1991)
- Podstatné zmeny v spoločnosti a kultúre

Charakteristika eneolitu

- Prílohové poľnohospodárstvo a využitie oradla
- Znalosť kola a vozu
- Využitie ťažnej sily zvierat
- Zánik veľkých sídlisk a nástup relatívne malých sídlisk
- Mužský princíp, nerovnosť medzi pohlaviami a vekovými skupinami – zdôraznenie mužského elementu v komunite
- Symbolika spojená s rituálnym vojenstvom - špecializované zbrane, ohradenia
- Mohylové pohrebiská

Med'

- počiatky spracovania medi na Prednom východe okolo r. 8000 pred n. l.
- najstaršie medené predmety v ČR a SR už v neolite (drobné ozdoby, sekera)
- med' nemala žiadnu úlohu v ekonomike, ale v symbolickej sfére
- dokladom pravekej ťažby sú mlaty so žľabom

Orba

- Polia štvorcového tvaru
- Ťažná sila dobytky
- orba „križom krážom“

Voz

- znalosť voza doložená hlinenými modelmi štvorkolesových vozov
- stredná Európa v období starého a stredného eneolitu je považovaná za nezávislé centrum znalosti kolesovej dopravy a obhospodarovania polí oradlom
- ťahaný párom volov (alebo vola a kravy)

Pestované plodiny

- Pšenica (jednozrnka, dvojrznka, špalda)
- Jačmeň
- Proso
- Hrach siaty
- Šošovica jedlá
- Ľan

Hospodárenie v eneolite

- Domáce zvieratá ako v neolite
- Lov ako v neolite

- Zber

Epiatlantik (4800-1400 BC)

- Striedanie vlhších a suchších období
- Mierne ochladenie, ubúdanie zrážok
- Rozšírenie kultúrnych stepí

Poloha sídlisk

- Prevažne do 350-400 m n. m.
- Sledovanie vodných tokov
- Súvislé osídlenie sídelných areálov

Sídliská (cca 4500-3800 BC)

- domy sa líšia regionálne i v priebehu času
- **epilengyel**: domy jedno- i dvojpriestorové, vymedzené základovým žlabom alebo stĺpovými jamami
- **michelsberská kultúra**: domy pozostávali z 3 radov kolov

Sídliská (cca 3800-2800 BC)

- **kultúra lievikovitých pohárov**: dlhé domy pozostávajúce z 3 radov kolov a polozemnice
- **badenská kultúra**: domy budované zrubovou technikou (pôdorysy domov sa nezachovali)

Sídliská (cca 2800-2300 BC)

- **kultúra so šnúrovou keramikou**: predpokladajú sa domy zrubovej konštrukcie
- **kultúra zvoncovitých pohárov**: predpokladajú sa domy zrubovej konštrukcie, známe sú domy loďkovitého pôdorysu so stĺpovou konštrukciou

Výšinné/opevnené sídliská (cca 4500-3500 BC)

- **kultúra lievikovitých pohárov**: Rmíz u Laškova – najstaršia kamenná hradba v strednej Európe, vo vnútornom areáli doklady spracovania medi

Výšinné/opevnené sídliská (cca 3500-2800 BC)

- **badenská kultúra**: Hlinsko u Lipníka – osada ohradená palisádou, pred koridorovou bránou kamenná hradba; domy konštrukcie „kazeto na rám“, príp. domy nadzemnej kolovej konštrukcie
- **skupina Ózd-Piliny**: Veľká Lomnica – fortifikácia pozostávala z hlineného násypu a palisády
- **řivnáčska kultúra**: Homolka u Stehelčevsi – fortifikácia pozostávala z palisády a priekopy, 39 pôdorysov obydlí (polozemnice a domy nadzemnej kolovej konštrukcie)
- v neskorom eneolite výšinné sídliská známe nie sú

Pohrebný rítus (cca 4500-3500 BC)

- **tiszapolgárska skupina**: Tibava – v mladšej fáze pochovávanie rozmerné hrobové jamy, muži v skrčenej polohe na pravom, ženy na ľavom boku; mužské hroby obsahovali väčší počet nádob, zlaté závesky, vápencové a medené perly, medené sekeromlaty, kamenné sekerky, štiepanú industriu; ženské hroby obsahovali keramiku
- **epilengyel**: Jelšovce – kostry v skrčenej polohe; ženské hroby obsahovali medené šperky a mramorové perly, brúsenú industriu; mužské hroby obsahovali spondylové perly, kančí kel, štiepanú a brúsenú industriu
- **michelsberská kultúra**: Březno u Loun – pochovávanie do dlhých mohýl, ktoré napodobňovali neolitické domy (tzv. predmegalitické hroby)
- **kultúra lievikovitých pohárov**: mohylové násypy (niektoré mohyly imitovali dlhé domy); Náměšť na Hané

Pohrebný rítus (cca 3500-2800 BC)

- **badenská kultúra:** samostatné pohrebiská len v Karpatskej kotline, smerom na S a SZ pohrebiská ubúda, príp. menšie skupinky hrobov; Malá nad Hronom – 3 žiarové hroby
- **skupina Ózd-Piliny:** zvyšky kremácií sa ukladali do antropomorfných urien, nad ktorými sa navršil mohylový násyp

Pohrebný rítus (cca 2800-2300 BC)

- **kultúra so šnúrovou keramikou:** kostrové a birituálne (pôvodne mohylové) pohrebiská; muži ležia na pravom boku hlavou na západ, hroby obsahujú keramiky, zbrane (kamenný sekeromlat, sekera), kostené artefakty a kančie kly; ženy ležia hlavou na východ, hroby obsahujú keramiky a šperky
- **kultúra zvoncovitých pohárov:** kostrové a birituálne pohrebiská, nad hrobmi mohla byť navršená mohyla; muži ležia na ľavom boku hlavou na sever, často obsahujú lukostreleckú výbavu (kamenné hroty šírov, nátepná doštička, luk?), medené dýky, kostené závesky v tvare luku, kančie kly a keramiky; ženy na pravom boku hlavou na juh, bohaté hroby obsahujú kovové (zlaté, strieborné, medené) šperky, kostené či jantárové gombíky s V-vrtaním, keramiky

Religiozita

- Počiatky polyteizmu
 - Božstvá
 - Svätyne
 - Predstavy o „onom“ svete
- Božská triáda: nebo, zem, podsvetie

Rituálne pitie

- súbor nádob slúžiaci na pitie piva pri slávnostiach/rituáloch (amfory, poháre, džbánky)
- destilačno-extrakčný prístroj
- keramické depoty

Rituálne vojenstvo

- zbrane, ktoré sa oslobodili od pracovných nástrojov alebo loveckých zbraní (medené a kamenné sekeromlaty, kamenné palice, silicitové dýky a sekery)
- odznak spoločenského statusu a boja

Duchovné predstavy na sídliskách

- **epilengyel:** Branč – obetné(?) jamy súvisiace so slávnosťou ukončenia žatvy
- kultúra lievikovitých pohárov: Praha-Hostivice – deti uložené do zásobných jám spolu s telami usmrtených zvierat
- **badenská kultúra:** Šurany-Nitriansky Hrádok – 2 masové hroby (10-12 jedincov; 19-25 jedincov)

Kultové areály

- **michelsberská kultúra:** Kly – priekopový areál pozostávajúci z 3 radov priekop
- **kultúra lievikovitých pohárov:** Makotřasy – štvorcové ohradenie pozostávajúce z priekopy, na dne ktorej sa ťahala palisáda, 3 vchody, vnútorný areál zúrodnený rituálnou orbou „krížom krážom“, stopy metalurgie farebných kovov
- **kultúra so šnúrovou keramikou:** vrch Bacín – kultové miesto so sústavou obedných šácht v krasových puklinách
- **kultúra zvoncovitých pohárov:** Brodek u Prostějova – 2 rady masívnych kruhových jám, ukončených zo západnej strany 4 veľkými obdĺžnikovými jamami; mohlo by ísť o doklad „megalitického cyklu zatmenia Mesiaca“